

Дәріс 2. Қоғамның экономикалық құрылымы

Лекция жоспары:

1. Экономикалық субъектер
2. Қажеттіліктер мен игіліктер
3. Өндіріс және қайта өндіру
4. Экономикамен шешілетін үш негізгі мәселелер
5. Экономикамен шешілетін басты мәселе
6. Өндірістік мүмкіндіктер қисығы
7. Қоғам дамуының негізгі заңдылықтары

1. Экономикалык субъектер

- Оларға не жатады?

Экономикалық субъектер

- Үй шаруашылықтары
- Фирмалар
- Мемлекет
- Шетел

Негізгі нарық агенттері

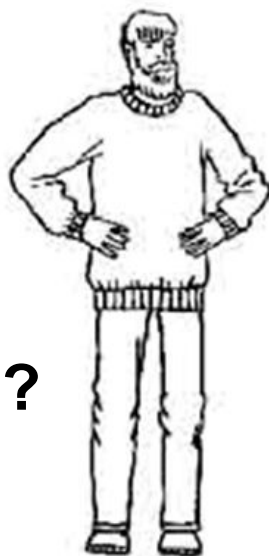

- **Үй шаруашылығы** - экономиканың негізгі тұтынушысы бірлігі:
  - Материалдық өндіріс және қызмет көрсету саласындағы түпкілікті өнімдерін тұтыну
  - Өндіріс факторларының меншік иесі және жеткізуші
  - Өндіріс факторларды сатудан түскен табыстар жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға жұмсалады
- **Фирма** – табыс (пайда) алу мақсатында жұмыс істеп тұрған бизнес кәсіпорын:
  - Меншікті немесе қарыз капиталы қолданады
  - Табыс өндірісті кеңейтуге жұмсалды
  - Бизнес - нарықтық экономикада тауарлар мен қызметтерді жеткізуші.
- **Мемлекет** түрлі мемлекеттік органдар және бюджеттік ұйымдармен ұсынылған:
  - Оның негізгі мақсаты таза пайда емес болып табылады
  - Ол экономиканы мемлекеттік реттеу функцияларын жүзеге асырады

Адам мінез-құлық қағидастары

Адамда *5 сағат* еркін және 4 сағат қарама-қарсы балама уақыты бар

Ол не істеуі тиіс ?

Ұтымды мінез-құлық

Анықталады:

- Артықшылық жүйесінің болуымен
- Барлық нұсқаларды қараумен
- Ең тиімді нұсқа таңдаумен

Экономикалық адам

- Осындай принциптерді устанатын адамды «*Homo economicus*» деп атайды.
- Бұл өз артықшылық жүйесін анық білетін, бар альтернативаларды ескеретін, әрқашан өзі үшін ең жоғары пайда бойынша шешім қабылдайтын адам.

Еңбек ынталандыру

- Адамның еңбек қызметімен айналысу қозғау салатын қозғаушы стимулдар
- **Экономикалық емес ынталандыру** - еңбек жалтарған жағдайда жазалана жатқанын қорқу
- **Экономикалық ынталандыру** - өз әл-ауқатын жақсарту үшін жеке материалдық қызығу.
- **Моральдық ынталандыру.** Жақсы жасалған жұмыстан іштей рахат. Еңбегін сыртқы тану.

«Экономикалық адам» моделінде жорамалдар

■ **Толық ұтымдылық.**

- Адам барлық ақпаратты тиімді пайдаланып ең аз шығынмен ең жоғарғы пайда жетеді

■ **Шектелген ұтымдылық.**

- Адамдар өздерін тек ішінара ұтымды жүргізеді.
- Ақпаратты өңдеуге олардың қабілеті шектелген
- Шешімдерін ішінара интуиция негізінде қабылданады

■ **Органикалық ұтымдылығын.**

- Адам мінез-құлқына заңдар, қоғамның мәдениеті де әсер етеді

Экономикалық теориядағы адам модельдері

- Адамдардың жеке қасиеттерін қарамастан, олардың мінез-құлықтарын түсіндіреді:
- **«Экономикалық адам» моделі.**
  - *Жеке тұлға барынша пайдасына ұмтылады*
- **Нақты адамның моделі.**
  - *Психологиялық мінез-құлық болуы.*
- **Алдыңғы модельдерін синтезі.**
  - *Рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға да ұмтылады*

Қоғамдық институттар

- *Заң (құқық)* – барлығына міндетті (формальды) мінез-құлық ережелері
  - *Экономикалық құқық* - экономикалық саладағы экономикалық актерлер үшін тең ережелері

Олардың сақталуына *билік* қадағалайды

- *Мәдениет* – бұл бейресми мінез-құлық ережелері (әдеттер, дәстүр, мораль және т. б.).

Олардың сақталуына қоғамдық пікір бақылайды

2. Қажеттілік пен игілік

■ Игілік ол не нәрсе?

1. Дәстүрлі түсіну - *материалдық игіліктер.*
2. Қазіргі заманғы түсіну – *адам бағалайтын барлық нәрсе*
3. Игілік *салыстырмалы ұғым* болып табылады

Қажеттілік ол не нәрсе?

- Адам қажеттілігі – жағдайдың қанағаттанбауы немесе жоқшылық болып табылады.
- Тұтынушыларға , оларды тұтыну процессінен ләззат әкелетін, пайдалы тауарлар мен қызметтерге адамдардың қажеттілігін тудыру.
- Қажеттілікті нақты тауар немесе қызметке қанағаттандыруға болады, ал *абстракта* – шексіз.

Неге?

Қажеттілік құрылымы

- Шұғыл дәрежесі:
  - бастапқы (азық-түлік, сусын, киім)
  - екінші мәрте (білім беруде, өнерде, салтанат заттары)
- Қамту дәрежесі:
  - жеке (тіс щеткасы, авто)
  - ұжымдық (қоғамдық қауіпсіздік)
- Саналалық дәрежесі:
  - саналы
  - санасыз
- Игіліктерды сатып алу мүмкіндігі:
  - төлемге қабілетті
  - төлемге қабілетсіз

Талаптарды жіктеу

- Эволюция дәрежесі (**Маслоу пирамидасы**):
  - 1) Физиологиялық,
  - 2) қауіпсіздік,
  - 3) әлеуметтік (махаббат, отбасы, құрмет)
  - 4) өзін-өзі бағалауға қажеттілік (мәртебе),
  - 5) өзін-өзі жетілдіруге қажеттілік
- Пайда дәрежесі:
  - абсолюттік (денсаулығы, дені сау орта) және салыстырмалы (азық-түлік, ішімдік, темекі)
- Уақыт:
  - қазіргі
  - келешектегі

Игіліктер деген не?

- Қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қалаған құралда
- Адамның игілікті тұтынуы пайдалану деп аталады

Игіліктер түрлері

- Азық-түлік (өмір қолдау үшін)
- Киім (ағзаны сыртқы ортадан қорғау үшін)
- Тұрғын үй (микроклимат жасау үшін)
- Жиһаз (денеге ыңғайлы жағдай)
- Көлік (дененің кеңістіктегі орнын ауыстыру)
- Тұтыну қаруы (басқа да игіліктерді тұтынуға көмектеседі).
- Әлеуметтік және рухани игіліктер (қызықты уақыт өткізудегі қажеттілікті қанағаттандырады)
- Қоршаған ортаның жай-күйі (ашық аспан, әдемі күннің батуы, таза ауа).

Тамақ

Киім

Тұтыну құралдары

Игіліктерді жіктеу

- Еркін (ауа, су, жарық) және экономикалық (өндірістің мүмкіндіктерімен шектелген)
- **Қажеттілігі бірінші игіліктер** (ауа, су, тағам, киім, баспана) және **өзге де игіліктер** (кітап оқу, балмұздақ, әшекейлер)
- **Заттық игіліктер** (шам, сағаты) (киім тігу, кино) **және қызмет көрсету** (киім тігу, кино)
- **Тұтыну** (заттарды тұтыну) және **өндірістік** (өндіріс құралдары)
- **Жеке** (театрға бару) және **қоғамдық** игіліктер (қорғаныс)
- **Взаимодополняемые** (шайба клюшка) и **взаимозаменяемые** (квас, компот)
- **Өзара толықтыратын** (шайба және клюшка) **және өзара алмастырылатын** (квас, компот)
- **Бір жолғы** (шикізат, отын, азық-түлік) **және ұзақ мерзімді пайдаланылатын** (машина, тоңазытқыш)

Экономикалық игіліктер

- Игіліктер шектелген
- Олардың көлемінің өсуі өндіріс факторларының шығындарын ұлғайтылуы арқылы ғана мүмкін
- Игіліктерді бөлу қажет

Керіигілік деген не?

Игілік

Жағымды

Керігілік (жауыз)

Жағымсыз

Керекті

Өлтіретін

Пайдалылық деген не?

- Адамға **субъективті** рахаттық сезімін әкелетін игіліктері тұтыну
  - Оң пайдалылығы (жағымды сезім)
  - Теріс пайдалылығы (жағымсыз сезім)
  - Олардың арасындағы шекарасы шартты болады (абсолютті емес игіліктері)
- Тұтыну игіліктерінен **ләззат алуға ұмтылу** экономиканың **қозғаушы күші** болып табылады

Бұл қандай игіліктер: еркін немесе экономикалық?

- Қыста қар?

Еркін

- Шөлде су?

Экономикалық

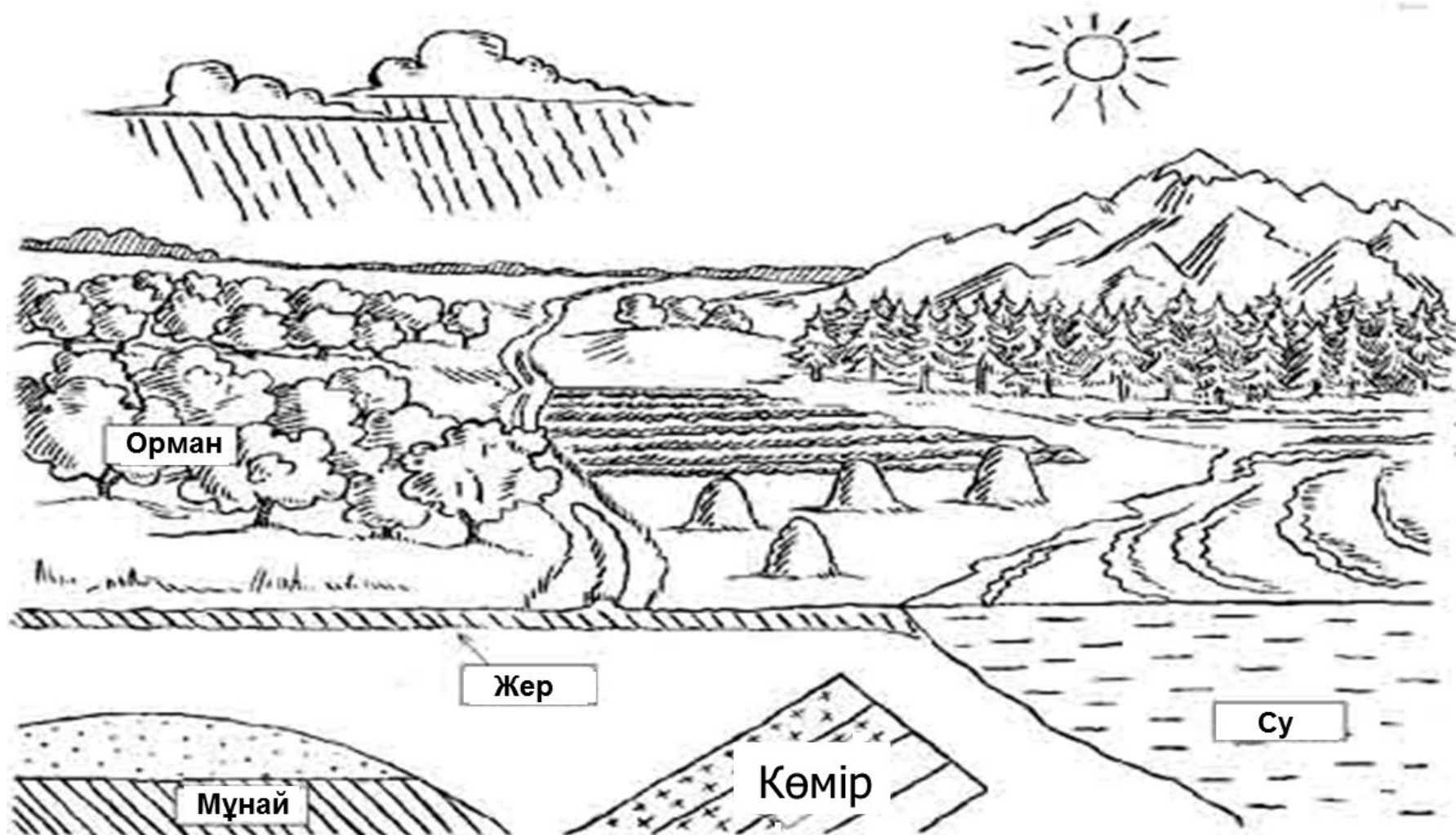
- Бүлдірген саяжайда?

Экономикалық

Шикізаттар

- Белгілі та, уарларды өндіру үшін пайдалануға болатынбарлық нәрселер
- Ресурстардың маңыздылығы - игіліктерді тұтыну өндіру үшін қажетті ресурстардың ауқынымен шектелген
- Шекізаттар бөлінеді :
  - Табиғи
  - Еңбек
  - Материалдық
  - Қаржылық

Шикізаттар

Табиғи шикізат түрлері

- Пайдалы қазбалар
  - Бейорганикалық (құм, тас, темір)
  - Органикалық (мұнай және газ)
- Топырақ
- Су, ауа, күн
- Өсімдік әлемі
- Жануарлар әлемі
- Жердің қатты беті

Табиғи шикізат түрлері

- Жаңартылмайтын ресурстар
- Жаңартылатын (жабдықтар, еңбек, топырақ құнарлылығын)
- Сарқылмайтын (100 мыңға жыл дейін)
- Сарқылатын (200 жылға дейін)